

Історія створення першої в Україні універсальної бібліотеки економічних знань у Київському комерційному інституті (1906–1920 рр.)

В історико-документальному дослідженні простежено процес створення першої в Україні універсальної бібліотеки економічних знань та її спеціалізованих підрозділів у Київському комерційному інституті.

Ключові слова: Київський комерційний інститут, Міністерство народної освіти, універсальна бібліотека, спеціалізований підрозділ бібліотеки, музей, семінарія, кабінет, лабораторія, картковий каталог.

Відсутність на сьогодні ґрунтовного та об'єктивного дослідження історії бібліотеки Київського комерційного інституту (ККІ) як найбільш повного зібрання документів та матеріалів з питань торгівлі та промисловості закликає нас звернутися до минулої доби, заповнити історичну лакуну й повернути нашій країні забуті сторінки історії, віддати належне вченим, культурним діячам і бібліотекарям, які своїми знаннями та натхненною працею створили, зберегли й примножили унікальні фонди книгозбірні [1].

Заснування і функціонування Київського комерційного інституту та його бібліотеки (1906-1920 рр.) є найбільш цікавим та малодослідженим періодом його історії. Разом з тим цей час пов'язаний з розширенням економічної освіти в Росії середини XIX початку XX ст. та інтенсивним розвитком промисловості, внутрішньої і зовнішньої торгівлі.

У пояснювальній записці до проекту закону про комерційні навчальні заклади викладено основні положення про доцільність організації вищих комерційних шкіл. Зокрема, у цьому документі підкреслено, що вітчизняна торгівля внаслідок розвитку міжнародних комерційних відносин, все більше входить у коло світової торгівлі. Успіх будь-якого торгівельного чи промислового підприємства в значній мірі залежить від того, наскільки фахівці розуміють і обізнані з положенням на міжнародному ринку, наскільки вірну оцінку вони спроможні дати складним ситуаціям економічного життя у своїй країні та закордоном. Для такої великої,

складної і відповідальної роботи, крім розуму, енергії і досвіду потрібна ще спеціальна освіта, яку не спроможні були в належній мірі надати комерційні училища [2].

Загальне Положення “Про комерційні навчальні заклади”, прийняте 15 квітня 1896 р., визначало чітку структуру комерційної освіти, яка включала чотири основних типи навчальних закладів: а) комерційні курси; б) торгівельні школи і класи; в) середні комерційні училища; г) вищі приватні навчальні заклади. Комерційні навчальні заклади усіх типів, підвідомчі міністерству фінансів, розподілялися на державні та приватні, а також на чоловічі й жіночі. Це Положення було доповнене постановою “Про кредит на утримання Відділення Вченого комітету Міністерства народної освіти з технічної та професійної освіти” від 27 березня 1900 року [3].

Новостворений **Відділ Відділення Вченого Комітету** Міністерства народної освіти розпочав свою роботу восени 1900 року [4]. Усе це вперше відкривало широкий простір громадській і приватній ініціативі щодо організації комерційної освіти в державі.

За цією Постановою також організовано новий Відділ з жіночої професійної освіти, першочерговим завданням якого було упорядкування існуючих на той час у Російській імперії різнохарактерних та нечисленних жіночих професійних шкіл, діяльність яких не регулювалась як відповідними керівниками, так і загальними програмами та правилами.

Фундаментальна бібліотека ККІ, створена в 1906 р., як бібліотека Вищих Київських комерційних курсів, протягом усіх років свого існування відчувала на собі всі колізії тогочасного соціально-політичного життя [5, 27].

Багато комерційних закладів з самого початку відрізнялися серйозним ставленням до викладання нових дисциплін шляхом запрошення відомих вчених, організації фундаментальної навчально-виховної бази. Професорсько-викладацький склад державних університетів та інших вищих навчальних закладів з високою зацікавленістю ставився до участі в розробці проектів організації і науково-педагогічної діяльності нових комерційних інститутів, професори охоче викладали в них.

В Інституті було два відділення: економічне та комерційно-технічне, учебні плани склалися з трьох напрямків – економічних, юридичних та комерційно-технічних наук. Крім того, для більш детального вивчення деяких галузей знання були започатковані спеціальні навчальні підрозділи: банківський, залізничний, земсько-міський, педагогічний, страховий, а також допоміжні структури – кабінети, лабораторії, Музей товарознавства, до складу якого входив

ряд кабінетів: залізничний, гірничозаводський, бібліотеки і читальні при них.

Важливу роль у навчальному процесі відіграла і Фундаментальна бібліотека, яка складалася з наукових, загальних та спеціальних книжок, посібників та періодичних видань, що допомагали читачеві знайти необхідний матеріал для практичних занять або для науково – дослідницької роботи.

Бібліотека інституту з початку свого існування поповнювалася головним чином за власний рахунок та пожертв різних установ – урядових, земських, міських. 1906 року основний фонд бібліотеки налічував 2460 томів літератури, а 1920-го – 59302 [6]. Поповнення бібліотеки проводилося не тільки шляхом купівлі та пожертв, але й книгообміну. Після виходу першої книги власного друкованого видання “Известия Киевского Коммерческого Института” (1909 р.) під редакцією О. О. Русова, почав проводитися обмін дублетними виданнями на основі широкого листування із зацікавленими в цьому установами (більше 200 респондентів) [7].

1909 року було відкрито **бібліотеку підручників**, яка мала мету забезпечити студентів посібниками та учбовою літературою. 1910 року Фундаментальна бібліотека разом із бібліотекою підручників налічувала близько 11000 томів та 140 назв періодичних видань російською, французькою, німецькою та англійською мовами виключно за спеціальністю. На 1 серпня 1912 р. фонд бібліотеки підручників складався з 2027 назв у 2234 томах, на 1 серпня 1913 р. – 3026 назв у 3259 т. [8].

Крім основної бібліотеки для практичних занять з окремих галузей знань організовувалися ще й допоміжні бібліотеки та читальні. Так при Статистичному кабінеті, де проводились практичні заняття із статистики, було відкрито бібліотеку і читальню зі спеціальним статистичним матеріалом земств, міст, залізниць та ін. В основу цієї бібліотеки лягла досить багата і цінна колекція, подарована викладачем статистики О. О. Русовим. Загалом у бібліотеці налічувалося 1500 томів літератури [5, 51].

При Кабінеті торгівлезнавства була відкрита читальня для студентів, пізніше – бібліотека зі спеціальними журналами та документами з питань торгівлі і промисловості, комерційної та банківської справи. У 1915-1916 навчальному році вона мала 793 назви літератури, серед них 148 назв іноземних видань [9].

При Семінарі фінансових та економічних наук також були відкриті читальня й бібліотека. На 13 січня 1915 р. систематичний каталог налічував 3000 карток з назвами літератури [10]. Не залишались без уваги щодо комплектування бібліотеки спеціалізованих підвідділів

інституту, таких як залізничного, страхового, педагогічного.

Аналізуючи звіт про діяльність Страхового кабінету за 1914-1915 рр. можна помітити, що на 1 серпня 1915 р. книжок налічувалося 1097 назв у 2203 томах, серед них 90 назв – у 165 томах, у тому числі іноземних – 12 назв, подаровані різними особами та установами 62 назви. Щоденно користувалися бібліотекою та підручними посібниками 10 – 30 слухачів [11].

Кабінет земських та міських справ на 1 серпня 1914 року налічував 2185 назв у 1999 томах, 115 екземплярів – іноземними мовами. Придбано за рахунок Кабінету 20 томів, отримано в дар 1799 томів [12].

У зв'язку з тим, що багатогалузеве комплектування бібліотек спеціалізованих підвідділів проводилося централізовано через Фундаментальну бібліотеку інституту, вона стала універсальною бібліотекою і 1919 року була єдиною в Україні, де найбільш повно зосереджувалися матеріали зібрані з економічного становища держави. Завдяки такому універсальному наповненню її фондами користувалися майже всі радянські установи [13].

ККІ зазнав багатьох реорганізацій: влітку 1920 року був перейменований в “Інститут соціально-економічних наук”, у вересні того ж року – “Київський інститут народного господарства”. Під такою назвою інститут проіснував 10 років, потім назвався “Київським інститутом обміну та розподілу”, після чого – “Всеукраїнською Академією постачання ім. Й. В. Сталіна” (ВАП) [14], 1934 року частину бібліотечних фондів ВАП було передано до Державної наукової бібліотеки Всеукраїнської академії наук (ВУАН) [15].

Кількість літератури у Фундаментальній бібліотеці інституту та спеціалізованих підрозділах зараз нараховує приблизно 15 тис. одиниць збереження – переважно монографії, довідники з економічної тематики (проспекти, звіти, статuti торгових фірм), природничо-наукова література, книги з суміжних дисциплін, спеціалізовані періодичні видання (російські й іноземні), а також підручники. Розміщення фонду проводиться відповідно до інвентарних номерів (більш 35 тис.), що були надані книгам з часів започаткування бібліотеки ККІ.

Грунтуючись на структурі навчальних програм ККІ, розміщення фонду бібліотеки ведеться з орієнтацією на основну печатку інститутської бібліотеки, а також на відповідні печатки науково-допоміжних підрозділів.

Вся література, яка надходила до Фундаментальної бібліотеки ККІ, у першу чергу була зареєстрована в інвентарній книзі, потім відповідно до тематики та наповнення розподілялася між основним фондом та фондами спеціалізованих підрозділів згідно з система-

тичним класифікатором, який був розроблений в інституті [16].

Класифікатор складався з 8 розділів:

I. Науки економічні, соціальні та юридичні.

II. Місцеве господарство.

III. Природничі науки та математика.

IV. Історія.

V. Публіцистика.

VI. Періодичні видання.

VII. Varia. (А.З. – “Різне”)

VIII. Довідкові видання.

У 1910 р. викладач торгівельної техніки ККІ М. В. Лозинський (ліценціат* комерційних наук Антверпенського інституту, Бельгія) [17], спираючись на міжнародну десяткову класифікацію, запропонував впровадити в інституті систему реєстрації документів та систематизацію літератури на картках міжнародного зразку. Тоді в практичному обігу вживалися картки міжнародного формату (125мм X 75мм) з отвором в середині карток для закріплення їх у шухляді за допомогою металевого стрижня. До речі, ця система накопичення, збереження та використання бібліографічних карток збереглася до наших часів, вона виявилася настільки прогресивною і надійною, що існує вже більше 100 років [18].

Останнім часом науковці, фахівці з бібліотечної та книжкової справи звертають увагу на період функціонування бібліотеки Комерційного інституту (ККІ), коли незалежна Українська держава розпочала розбудову своїх національно-державних засад та національних інституцій і активізувався процес залучення до наукового обігу великого джерельного матеріалу, що був законсервований протягом десятиліть. Пошуки джерел з історії заснування Бібліотеки, шляхів розвитку, повернення науці та культурі її скарбів, а також дещо позабутих імен організаторів та фундаторів – все це набуло актуальності, коли вивчення витоків національної культури стало об'єктивним процесом формування історичного знання.

Список джерел

1. Афанасьєва З. Б. З історії Київського Комерційного Інституту / З. Б. Афанасьєва // Пам'ять століть. – 2008. – № 3. – С. 82-87; Афанасьєва З.Б. Історико-книгознавче дослідження бібліотеки Київського комерційного інституту (1906-1920 рр.) / З.Б. Афанасьєва // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2009. – Вип. 13. – С. 173-183.

* ліценціат [лат.] – в деяких зарубіжних університетах – вчений ступінь, середній між бакалавром та доктором.

2. Державний архів м. Києва (ДАК), ф. 153, оп. 8, спр. 129, арк. 6-8.
3. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения – СПб., 1904. – Т. 17. – С. 770-779.
4. Извлечение из всеподданнейшего отчета Министра народного просвещения за 1901 г. – СПб., 1903. – С. 97.
5. Записка о Киевском коммерческом институте // Известия Киевского коммерческого института 1910. – кн. IV – С. 1-56.
6. Институт рукопису (ІР) НБУВ. – Ф. 1. – № 402.
7. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 32, арк. 94.
8. Там само, спр. 609, арк. 35.
9. Там само, спр. 1330, арк. 15.
10. Там само, спр. 424, арк. 22.
11. Там само, спр. 1153, арк. 3.
12. Там само, оп. 10, спр. 10, арк. 55.
13. Там само., оп. 8, спр. 1154, арк. 165.
14. Архів НБУВ, оп. 1, спр. 402, арк. 74.
15. Там само, спр. 493, арк. 184.
16. Бюллетень Киевского Коммерческого института. – 1914. – № 8, 26 янв. – С. 12-13.
17. Обзорение преподавания на 1912-13 учебный год в Киевском коммерческом институте. – К. : Тип. И.И. Чоколова, 1912. – С. 91.
18. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 14, арк. 56.
19. Словарь иностранных слов // под. ред. И.В. Лехина. – М. : Изд-во “Советская Энциклопедия”, 1964. – С. 370.

В историко-документальном исследовании прослежен процесс создания первой в Украине универсальной библиотеки экономических знаний и ее специализированных подразделений в Киевском коммерческом институте.

Ключевые слова: Киевский коммерческий институт, Министерство народного образования, универсальная библиотека, специализированное подразделение библиотеки, музей, семинария, кабинет, лаборатория, карточный каталог.